

JUSTYNA SZULICH-KAŁUŻA

WSPÓŁCZESNE KONFLIKTY WOJENNE
W CYFROWEJ RZECZYWISTOŚCI
NA PRZYKŁADZIE MEMÓW O WOJNIE
NA WSCHODNIEJ UKRAINIE

WPROWADZENIE

Współczesna kultura obrazu jawi się w nowych, niejednokrotnie zaskakujących, a jednocześnie bardzo interesujących dla badaczy kontekstach i odsłonach. Paradygmat wizualności określa sposób myślenia o otaczającej nas rzeczywistości, a komunikacja wizualna na naszych oczach staje się naczelną kategorią poznawczą przede wszystkim w dwóch wymiarach: w przepełnieniu otoczenia życia społecznego obrazami, które tworzą uniwersum wizualne współczesnych społeczeństw, oraz w intensyfikacji obrazowości naszego otoczenia¹. Powyższe uwagi szczególnie trafnie można odnieść do mediów internetowych. Warto na wstępie zwrócić uwagę na kilka ważnych okoliczności kształtujących nowe odsłony funkcjonowania obrazu w sieci. Po pierwsze, materiały wizualne publikowane na portalach społecznościach należą do grupy wizualizacji publicznych, które mają zwrócić na siebie uwagę dość specyficznej publiczności użytkowników. Jest to anonimowa zbiorowość jednostek, niezwiązanych relacjami rzeczowymi, a zapośredniczonymi w postaci interakcji wirtualnych z wykorzystaniem nowoczesnych technologii. Internautów może łączyć podobna kultura, doświad-

Dr hab. JUSTYNA SZULICH-KAŁUŻA, prof. KUL — Dyrektor Instytutu Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej KUL, Kierownik Katedry Komunikacji Wizualnej; adres do korespondencji — e-mail: justyna.szulich-kaluza@kul.pl

¹ Piotr SZTOMPKA, *Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe, PWN 2005), 11.

czenia życiowe, sytuacja ekonomiczna, polityczna, społeczna czy przestrzeń określonych wpływów. Po drugie, najważniejszą cechą materiałów obrazowych w sieci jest ich procesualny i interaktywny charakter. Nie są one wytworem zamkniętym, lecz inicjującym, który w dalszej kolejności ulega rozwojowi w wieloautorskich procesach kreacji językowo-wizualnych. Po trzecie, cyberprzestrzeń staje się miejscem, w którym ujawnia się zbiorowa wyobraźnia i inteligencja „sieciowych tłumów”. Nasycona jest ona multimedialnymi narracjami zbiorowego autorstwa, np. w formie chatów, blogów, czy też memów internetowych². Narracje w formie zdygitalizowanej są łatwo moltiplikowane, a nowoczesne technologie pozwalają na śledzenie i poznanie rozkładu określonych cech semantycznych, językowych i wizualnych prezentowanych tematów oraz problemów. Nie tylko utrwalają wydarzenia i opinie o nich, mogą także diagnozować pewne zjawiska społeczne, służąc do badań antropologicznych polegających np. na charakteryzowaniu różnic kulturowych lub specyficznych zjawisk powiązanych z daną przestrzenią geograficzną i uwarunkowaniami społecznymi, politycznymi, religijnymi itp. Szczegółowo obszarem tym zajmuje się etnografia danych wirtualnych.

W niniejszym opracowaniu przedmiotem zainteresowania są memy internetowe jako przykład nowego języka i narzędzia oddziaływania na internautów w kulturze cyberswiata. Tematyka ta wpisuje się wyjątkowo aktualnie w nurt współczesnego dyskursu o kulturze wizualnej w sieci, otwierając nowe interesujące pola interpretacyjne i problemowe.

Zasadniczym celem artykułu jest odtworzenie wizualno-tekstowego dyskursu z użyciem memów na temat konfliktu ukraińsko-rosyjskiego, moltiplikowanych w wybranych rosyjsko-, ukraińsko- i anglojęzycznych postach mediów społecznościowych (Facebook i Vkontakte), które użytkownicy umieścili w okresie najintensywniejszych działań wojennych od 1 kwietnia 2014 r. do 31 grudnia 2014 r. W analizie własnej wykorzystano technikę ilościowej analizy zawartości (według przygotowanego klucza kategoryzacyjnego) oraz analizę semiotyczną, polegającą na dwustopniowym odczytywaniu znaczeń w warstwie przedstawieniowej: denotacji i konotacji³. Pokazane są także mechanizmy rozprzestrzeniania memów w cybersieci –

² Wojciech BURSZTA, ADAM POMIECIŃSKI, „E-folklor – wstęp”, *Kultura Popularna* 2012, 3: 5.

³ Opracowanie jest poszerzoną analizą wyników badań, które wykonanych na potrzeby międzynarodowego projektu: „Framing of the Ukraine-Russia conflict in media. Representation of the conflict in discourse on the Facebook, VKontakte, and Internet portals: DELFI, correspondent.net, Pravda.com.ua, kyivpost.com and onet.pl”, zrealizowanego w latach 2014-2015. Szerzej o projekcie badawczym w publikacji: Robert SZWED, *Framing of the Ukraine–Russia conflict in online and social media* (Riga: NATO StratCom COE, 2016).

pierwszy to pojedyncza ekspresja bez rozwijania wątków, drugi zaś polega na tworzeniu rozbudowanej sekwencji memów.

WIZUALIZACJE NA PORTALACH SPOŁECZNOŚCIACH W PARADYGMACIE MEMETKI

Na wstępie warto nakreślić rys teoretyczny tematu i wymienić prekursorów oraz propagatorów metodologii memetycznej w analizie współczesnych zjawisk kultury obrazu, takich jak Richard Dawkins, Henry Plotkin, Daniel C. Dennett, Richard Brodie, Maynard Smith oraz Susan Blackmore⁴. Pojęcie memu i podstawy nauki o nim jako pierwszy zdefiniował Richard Dawkins przy okazji formułowania autorskiej koncepcji „samolubnego genu” – memem nazwał jednostkę informacji kulturowej⁵, rozumiejąc przez nią najmniejszy fragment kultury zdolny do kopiowania się i dziedziczenia. Zakładał, że w każdym mózgu mem jest zawsze odmiennie pojmowany, choć nie traci swojej specyfiki i zawartości formalnej. Memy walczą o przyciągnięcie uwagi ludzi, by ich sobą zainteresować i osiedlić się w ich umysłach jako „ich wirusy”⁶. Najczęściej replikowane są takie memy, które charakteryzują się długowiecznością, płodnością oraz wiernością kopiowania⁷. Henry Plotkin memem nazwał wewnętrzną reprezentację wiedzy, Daniel Dennett uważał, że memy łączą się w mempleksy – zorganizowane systemy wiedzy⁸, natomiast Richard Brodie określił mem jako szyfr umożliwiający zrozumienie istoty religii, polityki, psychologii, ewolucji kulturowej⁹. Susan Blackmore zdefiniowała mem jako niepodzielną jednostkę informacji zapisaną w mózgu lub na zewnętrznym nośniku danych (np. płyta CD, książka, zdjęcie), replikowaną przez naśladownictwo¹⁰. Zdaniem autorki: „Ilekcroć naśladowujemy siebie nawzajem, coś nieuchwytnego wędruje od jednej osoby do drugiej. Tym czymś jest mem”¹¹.

⁴ Ignacy Stanisław FIUT, „Filozoficzne konsekwencje memetyki”, *Racjonalista*, dostęp 25.04.2017, www.racjonalista.pl/kk.php/t,4712.

⁵ Tamże.

⁶ Richard DAWKINS, *Samolubny gen* (Warszawa: Prószyński i S-ka, 1996), 271-274.

⁷ Tamże, 269.

⁸ Cyt. za: Magdalena KAMIŃSKA, *Niečne memy. Dwanaście wykładów o kulturze Internetu* (Poznań: Galeria Miejska Arsenał, 2011), 60–62.

⁹ Richard BRODIE, *Wirus umysłu*, tłum. Piotr Turski (Łódź: TeTa Publishing, 1996), 23.

¹⁰ Susan BLACKMORE, *Maszyna memowa*, tłum. Norbert Radomski (Poznań: Dom Wydawniczy Rebis, 2002), 30.

¹¹ Tamże. 94.

Powyższe ustalenia definicyjne w paradygmacie memetyki odnieść można do charakterystyki memu internetowego, choć w sieci określenie funkcjonuje w zawężonej formule znaczeniowej. Mem internetowy może mieć różnorodną postać – zarówno hiperłącza, obrazka, filmu, strony internetowej, słowa, hasła, które powstały na podstawie jakiejś formy międzyludzkiej interakcji, stanowiącej odwołanie do kultury popularnej lub sytuacji z życia codziennego¹². Magdalena Kamińska trafnie zauważyła, że „określenie mem internetowy jest potocznie używane przez internautów na oznaczenie popularnego semiotycznego kompleksu transmitowanego via ICT, najczęściej w funkcji tzw. żartu internetowego”¹³. Mem internetowy wyróżnia zatem to, że jest zdigitalizowaną jednostką informacji (np. w postaci obrazu, filmu, dźwięku), która replikuje się, czyli jest kopiowana i przetwarzana, wyłącznie drogą internetową i w tej przetworzonej formie opublikowana w Internecie¹⁴. Konstruowanie memu zakłada przede wszystkim przekazywanie przez użytkowników pliku lub linku, odsyłającego do jakiegoś tekstu kultury (strony www, wideoklipu, animacji, frazy, słowa) i zawierającego pewien rodzaj informacji, tj. powiedzenie, żart, pogłoskę, osobliwy news, kolaż, oryginalny obraz graficzny bądź tekst¹⁵. Badacze memów obserwują ich cykle życia w Internecie – to, w jaki sposób rozprzestrzeniają się, mutują, jak długo oczekują w „niszy internetowej” na moment reaktywacji¹⁶, a w przypadku niektórych to, jak szybko zostają zapomniane. Podejmowane są także próby klasyfikacji omawianego gatunku językowo-wizualnej ekspresji w sieci. Porządkujące podziały niewątpliwie są ambitnymi próbami opanowania chaosu różnorodnych form wizualnych w pejzażu cyberkultury. Na przykład Wiktor Kołowiecki dokonał podziału memów na trzy grupy: szablonowe, komentujące oraz eksploatujące¹⁷, Radosław Prachnio zaś wymienił memy informacyjne, humorystyczne i deprecjonujące¹⁸. Gdy przyjrzymy się zawartości memów i ich strukturze kompozycyjnej, to

¹² Adam WALKIEWICZ, „Czym są memy internetowe? Rozważania z perspektywy memetycznej”, *Teksty z Ulicy. Zeszyt memetyczny* 2012, 12: 50.

¹³ M. KAMIŃSKA, *Nieczne memy*, 62.

¹⁴ Wiktor KOŁOWIECKI, „Memy internetowe jako nowy język Internetu”, *Czasopismo Naukowe „Kultura i Historia”*, dostęp 10.07.2017, www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/3637.

¹⁵ M. KAMIŃSKA, *Nieczne memy*, 63.

¹⁶ A. WALKIEWICZ, „Czym są memy internetowe?”, 51.

¹⁷ W. KOŁOWIECKI, „Memy internetowe jako nowy język Internetu”.

¹⁸ Radosław PRACHNIO, „Memy na internetowych portalach informacyjnych — wzbogacenie przekazu czy brak profesjonalizmu”, w *Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu*, red. Tomasz Gackowski, Kalina Brylska i Mariusz Patera (Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2017), 148–149.

stwierdzimy, że zazwyczaj są ekspresją autorskiej oryginalnej opinii lub żartu, czasem reakcją, komentarzem na określone wydarzenia i sytuacje, przy czym te ostatnie często przyjmują formę zmiksowaną. Wyróżnić można też memy, które są przykładami przekazów błędnie opisanych z intencją wprowadzenia w błąd. Jako teksty kultury stanowią wprawdzie uprawnioną reprezentację wycinka rzeczywistości, wszelako z jednym zastrzeżeniem – rzeczywistości tej nie można poprawnie zidentyfikować na podstawie samego memu¹⁹, bez pogłębienia domen znaczeniowych i kontekstu użycia. Z pewnością można skonstatować, że trudno o wyrazistą, opartą na czytelnym schematach pojęciowych, wyczerpującą i rozłączną klasyfikację memów. Utrudniają ją modelowe ich cechy, takie jak polisemantyczność, wielokontekstowość i charakter „dzieła otwartego”. Można jedynie wyróżnić dominujące cechy memów, które mogą wskazywać na możliwość zaliczenia ich do określonej kategorii²⁰.

KONFLIKT UKRAIŃSKO-ROSYJSKI W MEMACH MEDIÓW SPOŁECZNOŚCIOWYCH – ANALIZA ILOŚCIOWA I JAKOŚCIOWA

Analiza wizualno-tekstowej formy memów nie jest łatwa i oczywista, jak bowiem twierdzą badacze kultury wizualnej, obraz i tekst ujęte razem wytwarzają wizualno-tekstową całość, wykraczającą poza typowe oddziaływanie traktowanych rozłącznie konwencji wizualnej i tekstowej²¹. Memy są znakomitym przykładem tworzenia wizualno-tekstowej wartości dodanej. Badacze-empirycy wirtualnej kultury i wykorzystania memów jako środka wizualno-językowej ekspresji proponują interesujący schemat odczytywania ich znaczeń. Schemat wprowadza określenie syntagmy znaczeniowej na poziomie konotacyjnym, na którą składają się trzy elementy: interpretacyjna gotowość użytkownika memu, asocjacje oparte na skryptach poznawczych odbiorcy oraz polisemiczność — w tym przewrotność, ironiczność przekazu²². Anna

¹⁹ Erwing GOFFMAN, „Ramy fotografii”, w *Fotospoleczeństwo. Antologia tekstów z socjologii wizualnej*, red. Małgorzata Bogunia-Borowska i Piotr Sztompka (Kraków: Wydawnictwo Znak, 2012), 278.

²⁰ R. PRACHNIO, „Memy na internetowych portalach informacyjnych”, 149.

²¹ Anna MALEWSKA-SZAŁYGIN, „Memy – nowa forma wiedzy potocznej o polityce”, w *Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu*, red. Tomasz Gackowski, Kalina Brylska i Mariusz Patera (Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2017), 20.

²² Karolina BRYLSKA i Tomasz GACKOWSKI, „Krytyka polityczna w memach internetowych – od dekonstrukcji po rekonfigurację”, w *Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu*,

Malewska-Szałygin podkreśla, że ironia w przypadku memów jako gra metajęzykowa ma ogromny potencjał subwersywny (wywrotowy), ewokuje niewzruszoność ładu, niszczy siłę haseł propagandowych, ideowych deklaracji, podważa legitymizację instytucji władzy i autorytetów społecznych²³. W proponowanym schemacie w sposób szczególny uwaga jest skierowana na konieczność zastosowania dekodowania kulturowego, które pozwala określić, jakimi kompetencjami w zakresie wiedzy powinien dysponować odbiorca, aby móc poprawnie odczytać treść mema. Trafne odczytywanie znaczenia wymaga zatem intensyfikacji zabiegów zmierzających do wieloaspektowego i elastycznego odbioru.

W analizie własnej wykorzystano technikę ilościowej analizy zawartości (według przygotowanego klucza kategoryzacyjnego) oraz analizę semiotyczną, polegającą na dwustopniowym odczytywaniu znaczeń w warstwie przedstawieniowej: denotacji i konotacji. Zakładam, że wyselekcjonowane memy są wprowadzane do cyberprzestrzeni na dwa sposoby: spontanicznie lub celowo (z zamierzeniem skłonienia do określonych zachowań czy zaszczepienia pewnych poglądów). Analizą własną objęte zostały wszystkie memy odnoszące się tematycznie lub przez kontekst użycia do zagadnienia konfliktu na wschodniej Ukrainie, które użytkownicy umieścili w wyselekcjonowanych postach portali społecznościowych Facebook i Vkontakte w okresie najintensywniejszych działań wojennych, tj. od 1 kwietnia 2014 r. do 31 grudnia 2014 r. W doborze postów posłużono się trzema podstawowymi kryteriami selekcji:

- 1) obecność słów kluczowych: Крым/Крым/Crimea, Донбасс/Donbass, Майдан/Майдан, АТО;
- 2) liczba użytkowników podpisanych (kategoria na portalu Vkontakte);
- 3) liczba polubień (kategoria na portalu Facebook).

Ogółem materiał badawczy stanowiło 348 memów internetowych, w tym 52 opublikowane na portalu Facebook i 289 na portalu Vkontakte²⁴.

Analiza ilościowa memów zamieszczonych w komentarzach pozwoliła na formalne ustalenie, które będą przydatne do ustalenia reguł wizualnych

red. Tomasz Gackowski, Karolina Brylska i Mariusz Patera (Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2017), 33.

²³ A. MALEWSKA-SZAŁYGIN, „Memy – nowa forma wiedzy potocznej o polityce”, 15.

²⁴ Memy pochodzą ze stron: Crimea Is Russia, Western Imperialist Hands Off, dostęp 25.04.2017, <https://www.facebook.com/RussianCrimea>; Антимайдан, dostęp 25.04.2017, <https://www.facebook.com/antimaidan/>; Крым Реалии, dostęp 25.04.2017, <https://www.facebook.com/krymrealii/>; ЄвроМайдан – EuroMaydan, dostęp 25.04.2017, <https://www.facebook.com/EuroMaydan/>; Radio Svoboda Krym – Радио Свобода Крым, dostęp 25.04.2017, <https://www.facebook.com/radiosvobodakrym.org>; Крым – Полуостров красоты!, dostęp 25.04.2017.

przedstawień konfliktu. W zakresie szybkiego rozpowszechnienia treści językowo-wizualnych, które dzielą, prowokują, konfliktują i wywołują spory, Vkontakte wykorzystuje znacznie bogatsze instrumentarium konfrontacji memowej. Na portalu Vkontakte opublikowano prawie sześćkrotnie więcej memów niż na portalu Facebook. Można więc wnioskować, że na Vkontakte aktywną działalność zaznaczają inżynierowie memetyczni, popularnie nazywani trollami. Portale społecznościowe, w szczególności Vkontakte stały się dodatkowym polem celowej walki o komunikacyjną dominację w przestrzeni publicznej.

Tab. 1.

Nazwa portalu	liczba	tematyka ogólna			
		militarna	polityczna	ideologiczna	ekonomiczna
Facebook АнтиМайдан	23	5	6	10	2
Facebook ЄвроМайдан	3	1	1	1	0
Facebook Russian Crimea	16	2	9	5	0
Facebook Крым Реалии	10	0	3	3	4
suma	52	8	19	19	6
Vkontakte Україна - понад усе!	12	3	4	4	1
Vkontakte Новости Донбасса	39	6	10	20	3
Vkontakte Крым	82	18	28	24	12
Vkontakte Ми Українці	156	23	53	59	21
suma	289	50	95	107	37

Źródło: opracowanie własne

W memach przeważa tematyka polityczna i ideologiczna, przed militarną i ekonomiczną. We współczesnych konfliktach zbrojnych działaniom militarnym wojsk towarzyszą pozamilitarne. Decydującą rolę odgrywają sojusze polityczne (iluzja niezbędności polityki) i spory ideologiczne: kulturowe, etniczne, narodowe, aksjologiczne, religijne i światopoglądowe. Jak napisał Edward Newman: „Wojny dzisiejszych czasów obliczone są na

uderzanie i niszczenie społeczeństw, ich podstawowych więzi i mechanizmów funkcjonowania”²⁵.

Zauważalna jest dwukrotna przewaga memów upowszechniających negatywne przekazy wizualno-tekstowe. Są one klasycznymi przykładami memów deprecjonujących²⁶, których głównym celem jest wykazanie negatywnych cech stron konfliktu. Cechami charakterystycznymi memów jest ironia, gry słowne, wulgaryzmy, a także wielokontekstowe implikacje, które do pełnego zrozumienia wymagają pogłębionej wiedzy np. historycznej, politycznej czy kulturowej.

Tab. nr 2.

Treść memów – wartościowanie negatywne				
Nazwa portalu	Rosja	Ukraina	USA	UE
Facebook АнтиМайдан	1	12	1	1
Facebook ЄвроМайдан	1	0	0	0
Facebook Russian Crimea	2	1	5	1
Facebook Крым Реалии	6	0	0	1
Suma	10	13	6	3
Vkontakte Україна - понад усе!	10	1	0	0
Vkontakte Новости Донбасса	9	8	2	1
Vkontakte Крым	8	14	10	3
Vkontakte Ми Українці	31	49	12	10
Suma	74	72	24	14

Źródło: opracowanie własne

Jeśli zaś przyjrzymy się treściom negatywnych memów, to mamy zbliżone wartości liczbowe w stosunku do Rosji i Ukrainy. Tendencja wzrostowa

²⁵ Edward NEWMAN, „The ‘New Wars’ Debate: A Historical Perspective is Needed”, *Security Dialogue* 35 (2004), 2: 174–176.

²⁶ R. PRACHNIO, „Memy na internetowych portalach informacyjnych”, 149.

utrzymuje się w przypadku liczby negatywnych memów o USA i UE (więcej o USA niż o UE).

Tab. nr 3.

Treść memów – wartościowanie pozytywne				
Nazwa portalu	Rosja	Ukraina	USA	UE
Facebook АнтиМайдан	4	0	0	0
Facebook ЄвроМайдан	0	2	0	0
Facebook Russian Crimea	7	0	1	0
Facebook Крим Реалии	0	3	0	0
suma	11	5	1	0
Vkontakte Україна - понад усе!	1	3	1	0
Vkontakte Новости Донбасса	5	4	0	0
Vkontakte Крим	18	3	0	0
Vkontakte Ми Українці	8	14	0	1
suma	31	18	1	1

Źródło: opracowanie własne

Zestawiając liczebności pozytywnych treści językowo-wizualnych upowszechnianych przez memy, dostrzega się przewagę pozytywnych informacji o Rosji, dwukrotnie mniej podobnych przekazów o Ukrainie, przy niemal zerowych liczebnościach w przypadku USA i UE. Wyniki te ponownie sugerują wysoką aktywność inżynierów memetycznych, świadomie wymyślających memy z pozytywnymi treściami o Rosji, tworzący ich konfiguracje i syntezy z zamiarem celowego wpływania na postawy i zachowania ludzi.

NARRACJE WIZUALNO-TEKSTOWE Z UŻYCIEM MEMÓW – PROPOZYCJA MATRYCY ANALITYCZNEJ

Aktywność transmitterów memów pozwala na wyodrębnienie dwóch sposobów ich multiplikowania. Pierwszy sposób to pojedyncza ekspresja bez rozwijania wątków, drugi zaś to tworzenie rozbudowanej sekwencji, czyli pewnego linearnego ciągu memów. W strukturze sekwencji memów można zazwyczaj wyróżnić:

1. Mem inicjujący wątek (może być podany nick autora, zazwyczaj jednak jest anonimowy)

2. Memy linearnie rozwijające wątek lub wątki, stopniowo wzmacniające siłę oddziaływania; zawierają zazwyczaj:

- ◆ elementy i środki niszczące przeciwników (ich idee, wartości, poglądy, aktywności, symbole)
- ◆ elementy motywacyjne konfliktu

3. Memy zaburzające dyskurs linearny

4. Memy buforowe (rozładowujące napięcia emocjonalne, semantyczne).

Powyższe elementy omówione zostaną na przykładzie treści memów opublikowanych na portalu Facebook w grupie Facebook/АнтиМайдан (sekwencję dołączono w aneksie). Mem inicjujący prezentuje nowo wybranego prezydenta Ukrainy Petro Poroszenkę w negatywnym świetle. Sportretowany polityk na mównicy ma z prawej strony szczegółowo wypisane obietnice, pod nimi komentarz: *czego nie pamiętam, tego nie było*. Mem eksponuje negatywne, niepożądane cechy polityków: obietnice wyborcze bez realnej możliwości ich realizacji, bierność, bezradność, nieskuteczność. W memie ukryte są mechanizmy niszczenia osoby (oprócz osoby to może być każdy inny obiekt: instytucja, grupa, wspólnota, naród idea, wartość, symbol), w tym przypadku jest to ośmieszanie braku aktywności politycznej prezydenta oraz element motywacyjny konfliktu, którym jest brak wprowadzenia obiecanych w kampanii wyborczej, oczekiwanych reform udoskonalających ustrój państwa. Drugi mem rozwija dyskurs linearny i wzmacnia przesłanie memu inicjującego – w naszym przypadku jest to rozmowa Poroszenki z Jaceniukiem, eksponująca dalsze negatywne cechy polityków: układy i protekcje w ustalaniu ważnych stanowisk państwowych, pojawia się wulgaryzm – określenie „wychodek” jako odpowiednie stanowisko dla Jaceniuka. Strategia niszczenia przeciwnika jest kontynuowana, pogłębia się kompromitacja polityków jako urzędników państwowych i destrukcja nowego układu sił na Ukrainie, polegająca na dążeniu polityków do osiągnięcia osobistych korzyści. Ponieważ nie pojawia się mem zaburzający porządek linearny kreowania opinii, to kolejny mem w dyskursie powinien zawierać jeszcze silniejszy negatywny przekaz. Zazwyczaj autorzy memów sięgają po elementy dodatkowe, wzmacniające siłę przekazu. W łagodniejszej formie mogą to być kompromitujące informacje, zdjęcia, wątki, zaczerpnięte z „niewygodnej” historii. W ostrzejszej formie wykorzystywane są środki językowe, w tym określenia pejoratywne z różną siłą negatywnego wartościowania – od lekceważenia po pogardę, agresję wer-

balną i wulgaryzmy. Obok językowych występują zróżnicowane kompozycje obrazowe, wśród nich zawierające elementy pornograficzne i najbardziej skrajne – zoofilijne. W trzecim memie odnajdziemy kolejny element wzmacniający przekaz – fotomontaż, na którym pomnik Stepana Bandery otoczony jest stadem prosiąt. Jest to dobry przykład łagodniejszego zaostrenia języka przekazu. Następny mem, nieco spóźniony w stosunku do rozwoju wcześniejszego wątku, kontynuuje topos negatywnych cech polityków – obarcza prezydenta Poroszenkę odpowiedzialnością za śmierć żołnierzy ukraińskich. Kolejny mem zmienia linearność przekazu – to odpowiedź z użyciem wyrazistego środka uderzającego w przeciwnika: portret Kozaka z Donbasu ubranego w nazistowski mundur i przypomnienie faszystowskiej przeszłości nacji Kozaków. Kolejny wskazany element motywacyjny konfliktu to wstydliva historia. Następny mem równoważy poprzednią informację – nawiązuje do fotografii dzieci zamordowanych przez oddziały UPA podczas rzezi wołyńskiej. Jeden z adwersarzy jest dobrze przygotowany w zakresie znajomości tematu, publikuje mem weryfikujący zdjęcie powieszonych dzieci, w którym odsyła do historii polskiej Cyganki dzieciobójczyni Marii Dolińskiej. Wątek nie jest kontynuowany wizualnie, następuje kolejna zmiana linearności przekazu, która dotyczy poniżającego sposobu traktowania Ukraińców w Unii Europejskiej (poniżająca praca fizyczna, jaką jest czyszczenie toalet). W odpowiedzi zapis wiadomości o działaniach wojskowej armii Donbaskiej Narodowej Republiki – żołnierze zabijają i ranią ludność cywilną, jednocześnie nie ponosząc żadnych strat. Mem kolejny przynosi kontynuację pogardliwego i obraźliwego motywu prosiąt – Poroszenko ze świńskim ryjem. W prezentowanej narracji funkcje memów buforowych, rozładowujących napięcie dopełnia mem z symboliką Nowej Rosji.

PODSTAWOWE STRATEGIE DYSKURSU O KONFLIKCIE UKRAINA–ROSJA W MEMACH

Analiza memów pozwoliła ustalić mechanizmy wzmacniania wizerunku stron globalnego konfliktu. Przedmiotem szczegółowej refleksji są strategie wzmacniania pozytywnego wizerunku Rosji (rola akredytacyjna inspiratora w aktywnościach propagandowych) oraz strategie wzmacniania negatywnego wizerunku Ukrainy (rola dyskredytacyjna oponenta, przeciwnika).

Memy pochodzące z analizowanych portali społecznościowych dostarczają kategorii wizualnych i językowych pomocnych w tworzeniu pozy-

tywnego wizerunku Rosji. Oscylują one wokół trzech podstawowych grup tematycznych:

- ◆ mit Wielkiej Rosji;
- ◆ mit walki o nowy porządek świata opartego na wartościach ogólnoludzkich, z gwarancją prawa do używania języków narodowych i etnicznych;
- ◆ mit walki z upadkiem tradycyjnych wartości na Zachodzie (walka z homoseksualizmem).

Memy na portalu Facebook w grupie Крым Реалии silnie wzmacniają narrację o Wielkiej, Imperialnej Rosji. Na uwagę zasługuje zwłaszcza jeden z nich, który starannie dobranymi środkami językowo-wizualnymi wielokontekstowo opisuje mit Wielkiej Rosji. Wykorzystana jest symbolika Wielkiego Niedźwiedzia – Rosji imperialnej, radzieckiej, prawosławnej – warstwa językowa silnie stylizuje narrację w stronę gloryfikacji wielkości: *Rosja pokonała Krzyżaków... Rosja pokonała Polaków... Rosja pokonała Napoleona... Rosja pokonała Hitlera... Rosja POKONA Amerykę... Rosja Pragnie Pokoju... Amerykańska prawica chce wojny... Niech Bóg pomaga nam wszystkim. USA w konfrontacji z Wielką Rosją to państwo pokonane – w narracji memów z portalu Facebook Russian Crimea były prezydent Barack Obama uznaje wyższość Władimira Putina. Memy na portalu V Kontakte kontynuują wzmacnianie mitu Wielkiej Rosji. Przywoływani są historyczni bohaterowie, np. Jurij Gagarin, z językowym komentarzem: *Jesteśmy najlepsi... póki Rosja istnieje, inni będą nas nienawidzić* (Vkontakte/Крым). Inny przykład memu wpisującego się w tę retorykę przedstawia portret Putina mówiącego: *Nie chcę wojny, chcę pokoju na świecie, a lepiej cały świat* (Vkontakte/Україна – понад усе!). We wzorcu imperialnej Rosji wyznaczona jest jej rola tworzenia nowego porządku świata opartego na wartościach ogólnoludzkich. Na przykład Putin, świadomy swej potęgi polityk, staje w obronie praw innych narodów, prawa do demokracji, praw ludzkich: *Ludzie, którzy unicestwiają narody całych państw, nie mają prawa uczyć nas demokracji – wartości wolnego życia* (Vkontakte/Крым).*

Rosjanie ukazani są jako naród utylitarny, dbający o dobro innych – przykładem jest mem rysunkowy, na którym Rosjanin otula kocem całą kulę ziemską, dzieli się ciepłem z innymi (Vkontakte/Крым). Na portalach komunikowana jest strategia dbania o swój język narodowy. Na jednym z memów mała dziewczynka wyciąga wskazujący palec i mówi: *Ty zdecyduj, w jakim języku będzie mówić twoje dziecko* (Vkontakte/Новости Донбасса).

Z obroną nowego porządku koresponduje wizerunek Rosji walczącej z zalewem zachodniego homoseksualizmu. Treść taką wyraża mem w formie

mozaiki zdjęć zwulgaryzowanych zachowań intymnych par homoseksualnych i komentarz: *Ukraino, w Europie sami pederasći, chodź do nas do Rosji!!!* (Vkontakte/Новости Донбасца).

W przypadku Ukrainy strategię wzmacniania wizerunku przeciwnika oscylują wokół następujących mechanizmów:

- ◆ odpodmiotowanie Ukraińców, uderzanie w wartość ich godności i człowieczeństwa;
- ◆ przypisywanie nacjonalizmu, odwołanie do faszystowskiej przeszłości;
- ◆ nieudolność polityczna rządzących, brak zgody, korupcja rządzących na najwyższych szczeblach, zgoda na zabijanie cywilów;
- ◆ zdrada braci Rosjan, przystąpienie do układów z USA i UE (nie- lojalność sojuszników).

Szczególnie groźny jest instrument wojny memowej oparty na pogardzie i poniżaniu Ukraińców. Pozbawienie wartości i godności osób pozwala na gorsze ich taktowanie jako ludzi niezasługujących na odczuwanie solidarności, na uczucie współczucia. Powszechnie na portalu Vkontakte nazywa się Ukraińców obraźliwie *chochołami*. Konteksty używania określenia są pogardliwe, np. *sprzedam chochoły po cenie nawozu, możliwa wymiana na suki* (Vkontakte Крым). Szczególnie wulgarne jest zdjęcie kopulacji kobiety ze świnią i komentarz: *splodzenie świadomego chochoła*. Innym sposobem prowokacji obrazowej jest brak szacunku dla polityków ukraińskich piastujących najwyższe stanowiska w państwie. Oto krótka biografia Petra Poroszenki: *26.06.1965 w rodzinie rumuńskiego Żyda Walzmana urodził się syn. Ubrali go w haftowaną koszulę i zapisali nie jako Żyda, a Ukraińca... Po 50 latach ten Ukrainiec zaczął zabijać tysiące prawdziwych Ukraińców* (Vkontakte/Ми Українці).

Ukraina wielokrotnie łączona jest z ideologią faszystowską. W memach powszechnie przywoływana jest nazistowska symbolika skrajnie prawicowych sił zbrojnych Ukrainy; premier Jaceniuk zestawiony jest z Hitlerem; małe dziecko zaciska pięść uniesioną w górę, a obok symbolika Drugiego Sektora (wszystkie przykłady pochodzą z Vkontakte/Крым). Kolory flagi Ukrainy, nazywanej Ukropia, opisane są następująco: *niebieski – lzy wiecznie biadolących zwolenników Zachodu, trójkąt – czapka klauna, odzwierciedlająca poziom rozwoju ukropatriotów, żółty – kolor moczu, gdyż banderowcy w rzeczy samej są narodem bojaźliwym, odważnym tylko w tłumie przeciwko bezbronny i dzieciom* (Vkontakte/МиУкраїнці).

Memy silnie eksponują służalczość Ukrainy w stosunku do USA i UE. Oto przykłady (wszystkie pochodzą z Vkontakte/МиУкраїнці): Putin

wypowiada słowa: *Ukraina nic nie znaczy w UE*; flaga Ukrainy i UE złęczone ze sobą i komentarz: *Komu służyysz, Ukraino, kiedy drząc na tylnych łapach rodzimej Rusi strzelasz w plecy, oglądając się niewolniczo na Zachód*; całowanie jednego mężczyzny symbolizującego Ukrainę w tylną część ciała mężczyzny symbolizującego USA i UE, mem tekstowy: *USA aktywnie wtrącają się i kontrolują sytuację na Ukrainie, CIA ma dostęp do wszystkich państwowych tajemnic i dokumentów Ukrainy, niszczenie Ukrainy, głód i chaos to cel USA i UE dla stworzenia napięcia obok Rosji*.

WNIOSKI KOŃCOWE

Głównym zagadnieniem niniejszego artykułu była próba odtworzenia memowej narracji wizualno-tekstowej zbrojnego konfliktu ukraińsko-rosyjskiego na portalach Facebook i Vkontakte. Analiza ilościowa memów zamieszczonych na portalach społecznościowych pozwoliła na sformułowanie kilku istotnych ustaleń. W zakresie szybkiego rozpowszechnienia treści wizualno-tekstowych Vkontakte wykorzystuje znacznie bogatsze i bardziej zorganizowane instrumentarium konfrontacji memowej. Na portalu Vkontakte opublikowano prawie sześciokrotnie większą liczbę memów niż na portalu Facebook. Można więc wnioskować, że na Vkontakte aktywną działalność zaznaczają inżynierowie memetyczni. Portale społecznościowe, w szczególności Vkontakte, stały się dodatkowym polem celowej walki o komunikacyjną dominację w przestrzeni publicznej. W memach przeważa tematyka polityczna i ideologiczna przed militarną i ekonomiczną. Zauważalna jest też dwukrotna przewaga memów upowszechniających negatywne przekazy, które są klasycznymi przykładami memów deprecjonujących.

Podjęte refleksje ukazały, że aktywność transmitterów pozwala na wyodrębnienie dwóch sposobów przekazywania i multiplikowania memów. Pierwszy sposób to pojedyncza ekspresja mema bez rozwijania wątków, drugi zaś to tworzenie rozbudowanej sekwencji memów. Charakteryzuje się ona pewnymi prawidłowościami. W sekwencjach pojawiają się: mem inicjujący wątek, memy linearnie rozwijające wątek lub wątki, stopniowo wzmacniające siłę oddziaływania, zawierające elementy i środki niszczące przeciwników (ich idee, wartości, poglądy, aktywności, symbole), elementy motywacyjne konfliktu, memy zaburzające dyskurs linearny, memy buforowe – rozładowujące napięcia, np. semantyczne, emocjonalne.

Przeprowadzona analiza zawartości memów pozwoliła też na ustalenie podstawowych mechanizmów wzmacniania określonych wizerunków stron

konfliktu. Okazały się nimi dwie zasadnicze strategie. Pierwsza – wzmacniania pozytywnego wizerunku Rosji (rola akredytacyjna inspiratora w aktywnościach propagandowych), a druga – strategia wzmacniania negatywnego wizerunku Ukrainy (rola dyskredytacyjna oponenta, przeciwnika). Memy dostarczające kategorii wizualnych i językowych w tworzeniu pozytywnego wizerunku Rosji oscylują wokół trzech podstawowych grup tematycznych: mit Wielkiej Rosji, mit walki o nowy porządek świata opartego na wartościach ogólnoludzkich, mit walki z upadkiem tradycyjnych wartości na Zachodzie. W przypadku Ukrainy memy deprecjonują wizerunek państwa za pomocą następujących mechanizmów: odpodmiotowanie Ukraińców, uderzanie w wartość ich godności i człowieczeństwa; przypisywanie narodowi ukraińskiemu nacjonalizmu, odwołanie do faszystowskiej przeszłości Ukraińców; nieudolność polityczna rządzących, brak zgody, korupcja rządzących na najwyższych szczeblach, zgoda na zabijanie cywilów; zdrada braci Rosjan przez przystąpienie do układów z USA i UE.

Memy niewątpliwie są nowym, dość kontrowersyjnym środkiem ekspresji w cyberświecie. Łamią tematy tabu oraz ustalone regulacje kulturowe, np. hierarchie wartości czy normy grzeczności. Nie mogą być uznane za przewodnika opisującego otaczającą nas rzeczywistość. Można zgodzić się ze stwierdzeniem, że memy stwarzają nowe sytuacje komunikacyjne oraz są narzędziem ekspresji zróżnicowanych praktyk społecznych w formie podejmowanych aktywności o charakterze performatywnym, jakie użytkownikom umożliwia sieć.

BIBLIOGRAFIA

- BRYLSKA, Karolina, i Tomasz GACKOWSKI, „Krytyka polityczna w memach internetowych – od dekonstrukcji po rekonfigurację”. W *Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu*, red. Tomasz Gackowski, Karolina Brylska i Mariusz Patera, 24–49. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2017.
- BLACKMORE, Susan. *Maszyna memowa*. Tłum. Norbert Radomski, Poznań: Dom Wydawniczy Rebis, 2002.
- BRODIE, Richard. *Wirus umysłu*. Tłum. Piotr Turski, Łódź: TeTa Publishing 1996.
- BURSZTA, Wojciech, i Adam POMIECIŃSKI. E-folklor – wstęp. *Kultura Popularna* 2012, 3: 4-5.
- DAWKINS Richard. *Samolubny gen*. Tłum. Marek Skoneczny, Warszawa: Prószyński i S-ka 1996.
- FIUT, Ignacy Stanisław. „Filozoficzne konsekwencje memetyki”. *Racjonalista*. Dostęp 25.04.2017. www.racjonalista.pl/kk.php/t,4712.
- GOFFMAN, Erving. „Ramy fotografii”. W *Fotospołeczeństwo. Antologia tekstów z socjologii wizualnej*, red. Małgorzata Bogunia-Borowska i Piotr Sztompka, 265–304. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2012.

- KAMIŃSKA, Magdalena. *Nieczne memy. Dwanaście wykładów o kulturze Internetu*. Poznań: Galeria Miejska Arsenał, 2011.
- KOŁOWIECKI Wiktor. „Memy internetowe jako nowy język Internetu”. *Czasopismo Naukowe „Kultura i Historia”*. Dostęp 10.07.2017. www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/3637.
- MALEWSKA-SZAŁYGIN Anna. „Memy – nowa forma wiedzy potocznej o polityce”. W *Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu*, red. Tomasz Gackowski, Karolina Brylska i Mariusz Patera, 10–23. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2017.
- NEWMAN Edward. „The ‘New Wars’ Debate: A Historical Perspective is Needed”. *Security Dialogue* 35 (2004), 2: 173–189.
- PRACHNIO Radosław. „Memy na internetowych portalach informacyjnych – wzbogacenie przekazu czy brak profesjonalizmu”. W *Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu*, red. Tomasz Gackowski, Karolina Brylska i Mariusz Patera, 137–163. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2017.
- SZTOMPKA Piotr. *Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005.
- SZWED Robert. *Framing of the Ukraine — Russia conflict in online and social media*. Riga: NATO StratCom COE, 2016.
- WALKIEWICZ Adam. „Czym są memy internetowe? Rozważania z perspektywy memetycznej”. *Teksty z Ulicy. Zeszyt memetyczny* 2012, 12: 49–69.

NETOGRAFIA

- Crimea Is Russia, Western Imperialist Hands Off/. Dostęp 25.04.2017. <https://www.facebook.com/RussianCrimea>.
- АнтиМайдан. Dostęp 25.04.2017. <https://www.facebook.com/antimaidan/>.
- ЄвроМайдан – EuroMaydan. Dostęp 25.04.2017. <https://www.facebook.com/EuroMaydan/>.
- Крым – Полуостров красоты! Dostęp 25.04.2017. <http://vk.com/sdamnaletto>.
- Крым Реалии. Dostęp 25.04.2017. <https://www.facebook.com/krymrealii/>.
- Radio Svoboda Krym – Радио Свобода Крым. Dostęp 25.04.2017. <https://www.facebook.com/radiosvoboda.krym.org>.

WSPÓŁCZESNE KONFLIKTY WOJENNE W CYFROWEJ RZECZYWISTOŚCI — NA PRZYKŁADZIE MEMÓW O WOJNIE NA WSCHODNIEJ UKRAINIE

Streszczenie

Artykuł skupiony jest na tematyce memów internetowych z memetycznej perspektywy. Głównym jego celem jest próba odtworzenia narracji wizualno-tekstowej zbrojnego konfliktu ukraińsko-rosyjskiego w memach na portalach Facebook i Vkontakte. Podjęte refleksje ukazały, że aktywność transmiterów pozwala na wyodrębnienie dwóch sposobów przekazywania i multiplikowania memów. Pierwszy sposób to pojedyncza ekspresja bez rozwijania wątków, drugi zaś to tworzenie rozbudowanej sekwencji memów. Przeprowadzona analiza zawartości memów pozwoliła na ustalenie dwóch podstawowych mechanizmów kształtowania określonych wizerunków stron globalnego konfliktu. Pierwszy polega na wzmacnianiu pozytywnego wizerunku Rosji (rola akredytacyjna inspiratora w aktywnościach propagandowych), drugi zaś to strategia wzmacniania negatywnego wizerunku Ukrainy (rola dyskredytacyjna oponenta, przeciwnika).

Słowa kluczowe: memy internetowe; memetyka; media społecznościowe; Facebook; Vkontakte; analiza zawartości; analiza semiotyczna.

MODERN WAR CONFLICTS IN DIGITAL REALITY:
ON THE EXAMPLE OF THE MEMES ABOUT THE WAR IN EASTERN UKRAINE

S u m m a r y

Article is focused on the theme of Internet memes from the perspective of memetics. The main purpose of the article is an attempt to recreating the visual-textual narrative of the Ukraine–Russian conflict in social media: Facebook and Vkontakte. The reflections showed that the activity of transmitters allows for the definition two ways of transmitting and multiplying memes. The first method is a single meme expression without developing threads, and the second one consists in creating an extensive sequence of memes. The analysis of the content of the memes made it possible to determine two basic mechanisms for the strengthening images of the parties of the global conflict. The first — strengthening the positive image of Russia (the accreditation role of the inspector in propaganda activities) and the second – a strategy to strengthen the negative image of Ukraine (the role of the opponent's discrediting opponent).

Key words: internet memes; memetics; social media; Facebook; Vkontakte; content analysis; semiotic analysis.

ANEKS

PRZYKŁAD SEKWENCJI MEMÓW

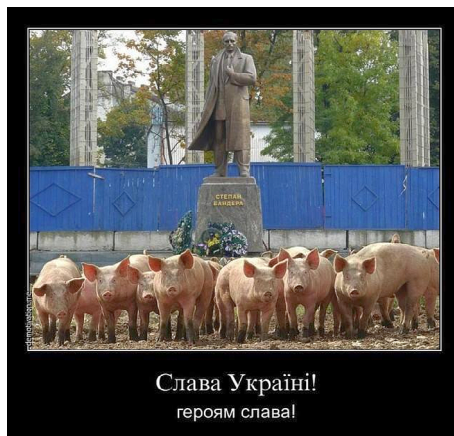
Źródło: www.facebook.com/АнтиМайдан [dostęp: 8.07.2017]

Mem inicjujący

Mem rozwijający

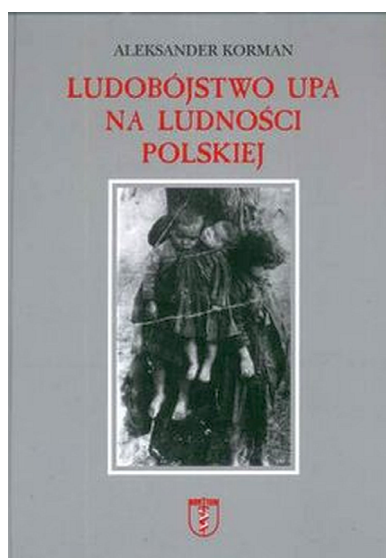
Mem zaburzający linearność przekazu

Mem rozwijający (z opóźnieniem)

Mem zaburzający linearność przekazu

Mem rozwijający

Mem rozwijający

Mem zaburzający linearność przekazu

За 24.01.2015 в г. Мариуполь армия «ДНР» нанесла «Хунте» значительный урон:

Потери среди военных	Потери среди гражданских
Убитыми - 0 Ранеными - 0	Убитыми - 30 Ранеными - до 100

Это все, что нужно знать про «ДНР»

Mem rozwijający (z opóźnieniem)

Mem rozwijający (z opóźnieniem)

Mem buforowy